

КРИЗАТА В ПРАВОСЛАВНОТО ЦЪРКОВНО СЪЗНАНИЕ ДНЕС – ВЪЗМОЖНА ЛИ Е В ПРАВОСЛАВИЕТО КАТЕГОРИЯТА «ВЪНШНА ПРАВИЛНОСТ»?

I.

Кризата в православно църковно съзнание днес е очевидна. Впрочем очевидни са едни или други нейни прояви, които могат да бъдат наблюдавани и описвани. Но да се обхване в цялост самата криза, да се проникне в сърцевината ѝ, да се посочат и осмислят нейните същностни изяви, – това е трудна и отговорна задача, която най-малко бих дръзнал да си поставям сега. Но така или иначе кризата в православно съзнание днес е реалност, виждана, анализирана и оценявана от различни гледни точки. Стойността на всеки един опит в тази насока се определя не само от интелектуал-

ното му качество, а на първо място от духовната му автентичност. Така че мерило за тази стойност не е и не може да бъде самовлюбеният, а иначе «широк» и «открит» за всякакъв вид проблеми богословстващ интелектуализъм, нито формалната начетеност, нито политическата обиграност, нито словесната сръчност или пък късогледото законническо самочувствие. Мерило са и могат да бъдат преди всичко болката, способността да се усетят духовно дълбочината и трагизмът на тази криза, способността да се почувствува собствената слабост, но и силата на Христовата истина, която се в немощ проявява. Да смяташ, че по своему си силен, че като православен можеш да говориш за един или друг аспект на кризата в православно църковно съзнание днес «обективно», «отстрани», да смяташ, че можеш да съдиш и да наставляваш от пиедестала на правомислещ съдник, означава сам да бъдеш изразител на една от твърде опасните прояви на тази криза. Когато сочим отклонения от истината и духа на Православието, когато говорим срещу една или друга заблуда, не бива да забравяме, че някакъв вид заблуда неизбежно се гнезди и в самите нас и че тъкмо живото съзнание за собствената податливост към заблуда, съчетано с любов към истината, ни предпазва от заблуди според духоносните слова на светител Игнатий (Брянчанинов): *«Всички ние сме в прелест. Това знание най-много ни предпазва от прелест.»*¹

II.

Реторичният въпрос «възможна ли е в Православието категорията външна правилност» насочва вниманието към процес, който есхатологично се разгръща във времето по обхват и в дълбочина, за да достигне в пределната си точка предела и на самото историческо време. Ето как вижда завършека на този процес светител Теофан Затворник. Според него в последните времена не само неверието и явните ереси ще определят духовното състояние на човечеството. *«Ще има и такива, – пише светителят – които ще се придържат към истинската вяра, така както тя е предадена от св. апостоли и се пази в Православната Църква; но и от тях немалка част ще бъдат само по име правоверни, а в сърцето си не ще имат това устройство, което се изисква от вярата, понеже са обикнали този век... Въпреки че навсякъде ще се чува името «християнин», въпреки че навсякъде ще се виждат храмове и църковна уредба, всичко това ще бъде само привидност, а вътре – същинско отстъпление. На тази почва ще се роди антихристът и ще израсне в същия този дух на привидност без връзка с нещата по същество.»*² Следователно, във вътрешното отпадане от пълнотата на Православието като истина, път, вяра и живот в Христа или, погледнато в друг ракурс, противоестественото разпадане на категорията «правилност», в откъсването ѝ от нейната вътреш-

на достоверност, във формализирането ѝ, в нейното зловещо обезмисляне светител Теофан Затворник вижда сърцевината на отстъплението и дори почвата, на която ще се роди и израсне самият антихрист. Всъщност става дума за явление, което винаги в една или друга степен е позорило християните и е разяждало църковния живот. Историята е преизобилна с примери за това. Обиграното релативистично съзнание веднага би се хванало за тях, би ги направило знаме на призива към «историчност», «реализъм», «богословска трезвост» в противовес на «сврѣхправославния» фундаментализъм, на всякаква апокалиптична истерика и нездрави абсолютизации на познати от древност в живота на Църквата явления. Да, за жалост има и такива деформации. Но да не забравяме и друго – от мекото кресло на интелектуалното самочувствие, на псевдодуховната широта, на конформизма и земното удобство трудно може да се види, че прииждащите през вековете черни потоци днес все по-застрашително се сливат в огромен мътен порой, който от всички страни връхлита и яростно блъска кораба на Църквата...

III.

Степента, в която категорията «правилност» се формализира и губи своята достоверност, се обуславя от степента на нашето неприобщаване към или отчуждаване от вътрешната достоверност

на православния светоглед и на православния духовен живот, т. е. от сърцевината на Православието като пълнота на истината, вярата и живота в Христа. Тъкмо този процес на съдбовно отчуждаване на православни от Православието (= отчуждаване от Христа) есхатологично ускорява хода на времето. Днес той се катализира бурно от съвременната антихристиянска цивилизация. Крайната цел, към която все по-глобално действащата «тайна на беззаконието» се стреми, е своеобразно да се «клонира» Православието, да се създаде негов двойник – едно макар и външно правилно, но духовно неавтентично, «Православие», т. е. едно обезкървено «Православие», сведено до културно-политическа и религиозно-битова институция, а в ментален план – до едно обвито в «небесни» метафори, но пулсиращо с ритъма на този век земно «Православие», вътрешно прекроено *«според стихииите световни»* (Кол. 2:8) и откъснато от Христа.

Да се омаловажава този процес днес, да се свиват мащабите му в името на един «уравновесен, отчитащ реалностите на съвремието» подход, да се свежда до размахвано от «сврхправославния» фундаментализъм плашило, е поредното тъжно свидетелство с «обратен знак», че той, уви, набира мощ. *«Днешните църковни въпроси далеч не са така прости,... както ни се виждат в нашето комфортно историческо бъдеще, и много подводни скали ни очакват занаяпред – пише йеромонах*

Серафим (Роуз) през 1975 г. И по-нататък: *«общият проблем на всички православни църкви в наши дни – това е загубата на вкус към Православието, привикване с Църквата като с нещо, което се разбира от само себе си, подмяна на Тялото Христово с «организация», мнението, че благодатта и тайнствата се преподават сякаш «автоматично». Логичното и благоразумно поведение не ще може да ни преведе през тези скали; необходимо е много страдание и опит, и малцина ще разбират...»*³

Особено трагично в кризата на православното църковно съзнание днес е, че един от най-силните тласъци за загуба на вкус или усет, към Православието масово се дава днес не от друг, а от мнозинството епископи. *«Огорчава ме липсата на интерес към спасението в нашия свят, особено у епископите»* – пише още през 1948 г. подвижникът на благочестието игумен Никон (Воробъов).⁴ Какъв по-тежък удар върху църковното съзнание от това – да бъде то разклащано от неговите върховни изразители; какво по-силно сътресение в живота на Църквата от това – зидарите да бъдат рушители и пастирите да бъдат вълци? Недопустими отстъпки пред силните на деня, неверие, хладина, безразличие, пренебрежение към Православието, – явни или интелектуално преработени в стремеж да се преосмисли православната идентичност в съответствие с реалностите на съвременния свят – днес

това не са изолирани явления, а множащи се злокачествени разсейки, които в много и в най-тежките случаи се разпространяват отгоре надолу, от главата към тялото... Резултатът от този процес прелива в целия мрачен спектър от фолклорно-битовата карикатура на Православието през разноликия ревизионистичен патос за неговото «осъвременяване» до напълно съзнателното му подкопаване и рушене на най-високо църковно-административно и богословско равнище, потулвано понякога дори под маската на църковно-политически традиционализъм. И най-страшното от всичко това – съблазняването на *«тия, малките»* (Мат. 18:6), дезориентацията, разпадът, хаосът в църковното съзнание, чуждеенето от *«нещата по същество»* и заместването им от *«духа на привидността»*. Налага се отново да подчертая, че най-дълбоко нараняващи в това отношение са деструктивните промени в съзнанието на самия епископат. Тягостно е да се изрече, но с поведението си мнозинството водещи йерарси на официалното православие не се извяват като върховни пазители на истината, а сами себе си издигат във върховен критерий за истинност, правилност и каноничност в Църквата. Това е може би най-разрушителният механизъм за подмяната на *«Тялото Христово»* с *«организация»*. Показателно е, че либерални йерарси, говорещи за търпимост, за икуменическа откритост и широта към инославните и към съвременния свят, са в същото време подчер-

тано авторитарни, нетърпими и напълно закрити за диалог с православни, които с най-искрена тревога и загриженост за верността към догматическото и каноническото предание на Църквата повдигат «неудобни» за висшата църковна власт въпроси. Оказва се, че самата йерархия поставя на върховно изпитание, обърква и дори спекулативно прекодира висшите за всяко православно съзнание стойности – благоговейна почит, доверие, свето послушание към епископа и към епископския събор като върховен пазител на истината. Това е трагичен предел на дълъг процес, който под въздействието на различни фактори възниква и се развива в разширяващата се с времето пукнатина между догматическото и каноническото предание на Църквата. Днес много рядко можем да се натъкнем на живото съзнание, че каноническото предание е част от догматическото предание, че каноните са всъщност догматите на вярата, приложени към практическия живот на Църквата. Днес каноническото предание на Църквата е сведено до църковно право – до автономна система от правила. Изначално верови и духовни по естеството си, каноническите постановления се превеждат на формално-юридически език и се претълкуват в категории, чужди на духовната същност на Църквата. Ето къде се корени възможността за подмяна на *«Тялото Христово»* с *«организация»* – в противоестественото разделяне на понятията за Църквата в нейното духовно

измерение като тайнствена небесно-земна реалност и като организационна структура. В резултат от това се развиват или своеобразен еклезиологически спиритуализъм (т. е. по-умерени или по-крайни квазиправославни варианти на теорията за «Una Sancta»), или политическата еклезиология на сергианството (с основен негласен принцип: «оцеляването на „*организацията*“ на всяка цена е условие за оцеляване на „*Тялото Христово*“») и свързания с нея инертен еклезиологически емпиризм. Според него плътната, осезаемата реалност на Църквата е църковната «организация», а основната реалност – небесно-земната Църква като Тяло Христово, на което «организацията» е просто външен израз, се изолира в «идея», в «идеал», в нещо възвишено, но **условно** спрямо реалността на «организацията». И в трите случая са очертани различни пътища за подмяна на Тялото Христово – в първия случай с очевидно неправославна богословска абстракция, а във вторите два – с бореща се да оцелее сред и според стихииите на този свят «организация». Подръзките опити за този последен вид подмяна неизбежно водят до по-остър сблъсък между две различни «логикки» – *«от една страна, логиката на органичната приемственост в Църквата, която познава себе си като реалност, тяло, жива приемственост..., а от друга страна, законническата логика, според която цялата Църква не е нищо повече от система за юрисдикционно под-*

чинение...»⁵ Тук стигаме до неестествената, страшна дилема, пред която йерарси на официалното православие поставят днес хиляди измъчени човешки съвести: вяръност към духовната автентичност на Преданието, към Църквата като «жива приемственост», или лоялност и послушание към Църквата като «система за юрисдикционно подчинение». Ако йерархията приема или дори само мълчаливо търпи нещо противно на църковната истина, тя влиза в противоречие със самата себе си, сама се поставя под осъждането на каноните, изразяващи тази истина, сама влага разяждащо противоречие в очевидната за православното съзнание истина, че послушанието към епископа и към събора на епископите е послушание към Църквата, условие за причастност към Тялото Христово. Да, не би трябвало да има противоречие между послушанието към епископата и послушанието към истината. И как боли, когато искрени хора, страдащи за раните в тялото на Църквата, от опасение да не се нанасят нови рани свеждат нейното съществуване до съществуването на йерархията, такава, каквато е, преподаваща сякаш «автоматично» благодатта на тайнствата. Простете, но спрямо предаността и чистия порив на такива хора, подмяната на «Тялото Христово» с «организация», недопустимото самоотъждествяване на епископата с истинността, правилността и каноничността в Църквата, е проява на циничност. Нещо повече. Да се свеждат истинността, правил-

ността, каноничността до един абстрактен или пък грубо персонален принцип на самодостатъчна валидност означава да се гради едно неправославно, магическо разбиране за Църквата. *«Около нас се разраства някакво особено безразличие към истинността, към най-елементарните нравствени съображения, пише ранният о. Александър Шеман. Епископ, свещеник, мирянин могат да бъдат обвинявани в най-различни нравствени и канонически прегрешения – в деня, в който те «се прехвърлят» към «каноничната юрисдикция», всички тези обвинения стават недействителни той е «валиден» и може да му се повери спасението на човешки души! Нима напълно сме забравили, че всички отличителни свойства на Църквата са не само еднакво важни, но и взаимозависими и че това, което не е свято – т. е. правилно, нравствено, справедливо, канонично, – не може да бъде и апостолско? Според нас нищо не е поразило духовните и нравствени устои на църковния живот повече от истински безнравствената идея, че един човек, едно деяние, едно положение, са «валидни» само във функциите си на една чисто формална „самодостатъчна валидност“. Това е едно безнравствено учение, което трови Църквата...»⁶*

IV.

В контекста на казаното дотук се вписва и един съществен аспект на наболелия въпрос за ику-

менизма. Мнозина духоносни йерарси и богослови, изразяващи живия глас на православното Предание, тревожно предупреждават, че икуменизъмът е главната ерес на нашето време, еклезиологическа ерес, която разгражда православното учение за Църквата. За разлика обаче от древните ереси икуменизъмът не търси ясен и последователен доктринален израз, представящ се за истина и открито целящ да заеме мястото на носена или формулирана от църковното съзнание верова истина. Може би тъкмо затова икуменизъмът трудно се поддава на цялостно определение, а борбата с него е още по-трудна. Все още не са много йерарсите и богословите, които смятат себе си за православни и в същото време изповядват икуменизма в неговите най-крайни форми на междурелигиозен синкретизъм или пък проповядват икуменизъм в «чистия» му вид на еклезиологическа ерес, а именно, че вследствие на разделенията между християните едната видима Христова Църква не съществувала и едва сега се създава в недрата на икуменическото движение. По-голям е броят на либералните йерарси и богослови, които се стремят да «разтеглят» Църквата отвъд нейните граници и постепенно да приютят в тях всички отсечени от Тялото Христово ереси. А най-голям е може би броят на «църковните политици», които не се задълбочават в богословски разсъждения, а възприемат икуменическото движение прагматично,

преди всичко в мощната му изява на религиозно-политическа реалност, която можеш да възприемаш по различен начин, можеш да критикуваш, но от която не бива да се откъсваш, ако не желаеш да водиш жалко маргинално съществуване във от «реалностите на съвремието». Това е логиката на «политическия икуменизъм». Ала не това е логиката на православния етос*, на православното

* **етос** (от гр. ἦθος, навик, нрав; характер, начин на мислене, начин на живот) – понятие, с което боравят най-вече етиката, социологията, културологията и богословие-то; смисълът на това понятие не е съвсем постоянен, доколкото то или обобщава, или контекстуално подчертава дадени значения от богатото семантично гнездо на думата «етос». Така че «етос» изразява както по-дълбинната цялост на характера, мисловната и ценностната нагласа, присъщи на дадени индивид, народ, епоха, култура, общност и задаващи съдържанието на конкретните принципи, правила, норми, характерни черти, обичаи на индивидуалния и обществения живот, така и самите тези принципи, правила, норми, характерни черти, обичаи, взети просто в тяхната съвкупност. Ако всички тях оприличим на клоните на едно дърво, то етосът представлява корените и стволът на това дърво.

В Първото си послание до християните в Коринт (15:33 – «лоши беседи развалят добрите нрави») св. ап. Павел употребява думата «етос», за да посочи правилното християнско поведение, т.е. общия духовен начин на живот или духовната култура на християнина. В случая Апостолът противопоставя духовния етос на християните (т.е. всичко това, което те трябва да говорят и вършат) на света около тях.

църковно съзнание. Впрочем тъкмо в политико-дипломатическото отношение на официалната йерархия към икуменизма (в целия спектър от различни нива на критика и одобрение), в нейния категоричен отказ той да бъде съборно осъден като ерес, прозира изключително тревожно объркване и занижаване на съзнанието за това *«що е Христовата Църква и в какво се изразява верността към нея»*⁷. Призивът не просто за излизане от Световния съвет на църквите, а за съборно осъждане на икуменизма въз основа на богословски анализ и съборна църковна оценка на неговата същност се сочи като монопол на «сврѣхправославните», на «архиконсервативните разколнически групи». Отново се проявява симптомът на «външната правилност» – тя не е застрашена – йерархията не е провъзгласила официално нововъведения във вярата, Църквата, т. е. *«организацията»* остава наглед непокътната. Да, но в същото време зад нейната фасада върху *Тялото Христово* безмилостно се сипят удар след удар... И когато под катализиращото действие на икуменизма сблъсъкът

Що се отнася до етоса на Православието, той не толкова обхваща историческото или дори догматическото предание на Църквата, колкото подчертава целостта от отличителни белези, които характеризират православния начин на живот и православната духовна култура, включително историята, вярата, духовната нагласа, традициите, обичаите на Църквата и нейните членове.

между споменатите по-горе две «логики» достигне до краен предел, т. е., когато, за да се съхранят автентичността на Преданието и «*органичната приемственост в Църквата*», се разкъсва «*системата на юрисдикционно подчинение*», върху стремящите се да останат в пълнотата на Тялото Христово се изсипват всички възможни проклетия и обвинения в разкол. А всъщност под натиска на ереста това разграничаване от официалната юрисдикционна структура е акт за съхраняване на самата «*органична приемственост*» в Църквата, предизвикан преди всичко от нееднозначното, плъзгаво, «политическо» отношение на йерархията към ереста или с други думи – от достигащата до критична точка във и чрез самата ерес подмяна на «*Тялото Христово*», с «*организация*», т. е. с църковната административно-юрисдикционна система. Да се нарича такъв един акт разкол е логично от гледище на онази логика, която защитава на всяка цена и с всякакви средства формалната самодостатъчна валидност на административно-юрисдикционната система, независимо от това дали тя е законен външен изразител на *Тялото Христово*, или пък започва да се превръща в накърняващ автентичността му негов заместител. От неформална гледна точка разкол би следвало да се назове такъв акт на разделение, чрез който се отпада както от каноническата юрисдикционна система на Църквата, така и от нейната духовна

органична приемственост като Тяло Христово, когато последните две са в своето естествено състояние на единство и цялост.

V.

В заключение бих посочил разновидности на симптома «външна правилност», които са немалка опасност за традиционалистичните църковни юрисдикции. Разбира се, тук аз боравя с най-обща, ориентировъчна и далеч непълна типология, защото отделните юрисдикции имат своя специфика и не тук е мястото за по-подробно разглеждане на тази тема. И така, става дума за опасност, която в известен смисъл е обратна на досега разглежданата. Ако в официалното православие е силна тенденцията за прекрояване на правилността в покривало на несъвместимо с нея съдържание, в «*дух на привидност без връзка с нещата по същество*», в традиционалистичните юрисдикции, най-често под напора на искрена ревност, «ала не по разум» (Рим.10:2), съществува опасност от отъждествяване на духа с буквата, на съдържанието с формата, което води до нейното неправомерно абсолютизиране. Сериозна е опасността, съпровождаща опитите на тези юрисдикции да определят собствената си еклезиологическа идентичност. Дългогодишното трагично разделение между православните традиционалисти в Гърция е дало горчиви примери за своеобразен еклезиологически волунтаризъм и

абсолютизъм, който свежда съборността на Църквата, т. е. на «правилното и спасително изповядване на вярата» (св. Максим Изповедник), до съзнание за непогрешимост и изключителност на собствената юрисдикция като единствен изразител на истинската Църква. Така, вместо да се осъзнае трагичността на разделението между искрени и ревностни православни християни, то се запечатва незнаяно докога с една упорита богословска абсолютизация, в която преливат искреност и фанатизъм, стихийност и буквализъм, в която богословското мнение бързо «прераства» в учение на Църквата и съответно в «универсално» мерило за истина...

* * *

Да, много подводни скали ни обграждат, много подводни скали навярно ни очакват и занаяпред. Потребни са много страдание и много опит, потребно е дълбоко съзнание за собствените ни заблуди, което ни опазва от заблуди, за да заживеем с пулса на страдащото, но тържествуващо в страданието си над смъртта и дявола Тяло Христово – унижавано, терзано, разпъвано, подменяно и... непобедимо. Потребни са много искреност, много преданост, за да стане неговият пулс наш пулс, за да станат неговите унижения наши унижения, неговите страдания – наши страдания, неговата слава – наша слава. Пътят е пред нас. Господи, просвети нашата тъмнина!

Бележки

1. Св. Игнатий Брянчанинов. Творения в 7 томах, Т. I: Аскетические опыты. М., Православное издательство «Правило веры», 1993, с. 228.

2. Св. Феофан Затворник. Творения. Толкования посланий апостола Павла (Послания к Солунянам, к Филимону, к Евреям). М., Московский Сретенский монастырь, 1998. с. 308.

3. Йеромонах Серафим (Роуз), из писмо от 19.02./3.03.1975 г. – Вертоградъ-Информ, 1999, № 8 (53), с. 35.

4. Игумен Никон (Воробьев). Нам оставлено покаяние. Письма. М., 1997. с.186 (Письмо 127).

5. Problems of Orthodoxy in America: the Canonical Problem, by Fr. Alexander Schmemmann, at the Orthodox Christian Information Center, from St. Vladimir's Theological Quarterly, Vol. 8, No. 2 (1964), pp. 67–84.

6. *ibidem*.

7. Йеромонах Серафим (Роуз). Митрополит Филарет Нью-Йоркский. – Русский пастырь, 1999, № 33–34, с. 56.

Публикувано в сп. «Православно слово» № 5–6, 2000 г., с. 17–21.